

वेदान्तसारः

- प्रस्तुतकर्त्री
- डॉ. पूजा मनमोहनोपाध्याया
  - सहयिकाचार्या
  - विशिष्टसंस्कृतविभागः
- महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयः

वेदान्तसारः

अनुबन्ध चतुष्टयम्

तत्र अनुबन्धो नाम अधिकारिविषयसम्बन्धप्रयोजनानि ।

अनुबन्धचतुष्टयम् –

- 1 अधिकारी
- 2 विषयः
- 3 सम्बन्धः
- 4 प्रयोजनम्

अधिकारी

अधिकारिणमाशास्ते फलसिद्धिर्विशेषतः ।

उपाया देशकालाद्याः सन्त्यस्मिन्सहकारिणः

14 – विवेक चूड़ामणिः ।

अधिकारी तु विधिवदधीतवेदांगत्वेनापाततोऽधिगताखिलवेदार्थो
–ऽस्मिन् जन्मनि जन्मान्तरे वा काम्यनिषिद्धवर्जनपुरः सरं
नित्यनैमित्तिक प्रायश्चित्तोपासनानुष्ठानेन निर्गत
निखिलकल्मषतया नितान्तनिर्मलस्वान्तः साधनचतुष्टयसम्पन्नः
प्रमाता ।

- विधिवदधीतवेदांगत्वेनापाततोऽधिगताखिलवेदार्थः
- अस्मिन् जन्मनि जन्मान्तरे वा
- काम्यनिषिद्धवर्जनपुरः सरं नित्यनैमित्तिक
प्रायश्चित्तोपासनानुष्ठानेन
- निर्गत निखिलकल्मषतया नितान्तनिर्मलस्वान्तः
- साधनचतुष्टयसम्पन्नः प्रमाता

वेदाः – 1 ऋग्वेदः

2 यजुर्वेदः

3 सामवेदः

4 अथर्ववेदः

वेदांगानि – 1 शिक्षा

2 कल्पः

3 निरुक्तम्

4 व्याकरणम्

5 छन्दः

6 ज्योतिषम्

कर्माणि

काम्यानि
(स्वर्गादिष्ट—
साधनानि)
ज्योतिष्टोमादीनि

निषिद्धानि
(नरकाद्यनिष्ट—
साधनानि)
ब्राह्मणहननादीनि

नित्यानि
(अकरणे
प्रत्यवाय—
साधनानि)
सन्ध्यावन्दनादीनि

कर्माणि

नैमित्तिकानि

प्रायश्चित्तानि

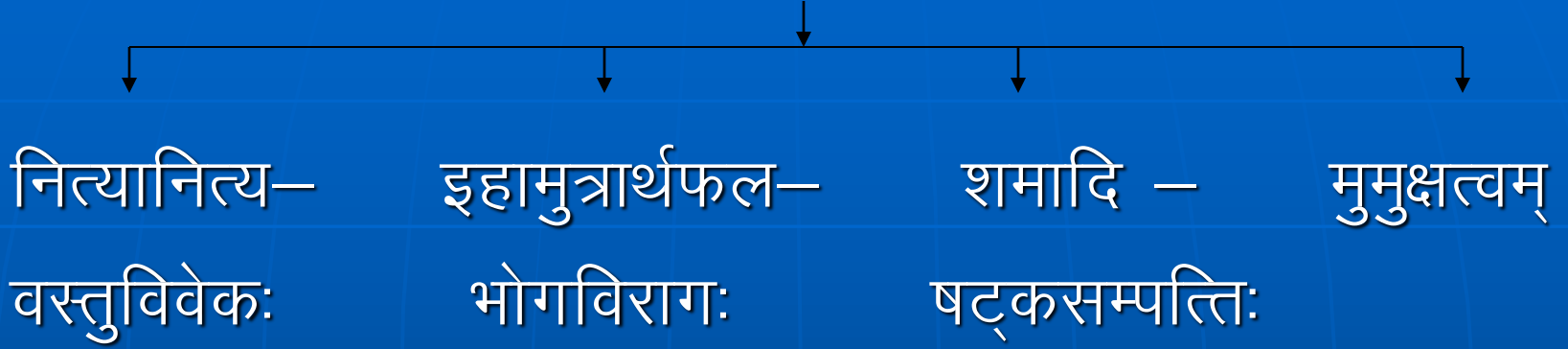
उपासनानि

(पुत्रजन्माद्य—
नुबन्धीनि)
जातेष्ट्यादीनि

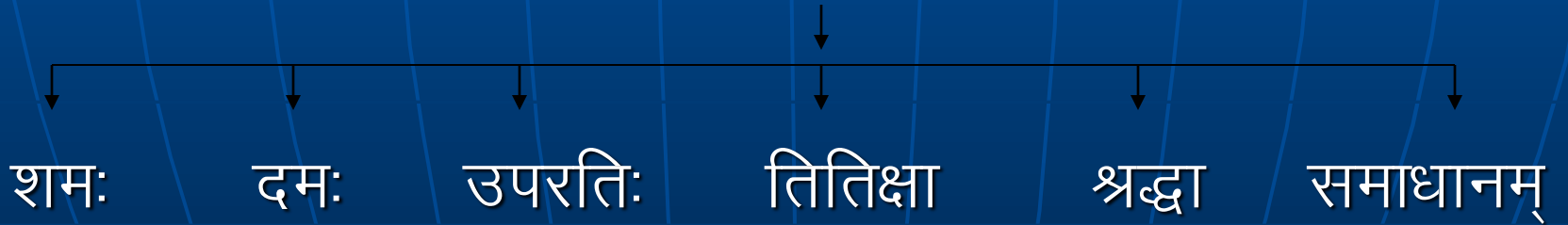
(पापक्षयसाधनानि)
चान्द्रायणादीनि

(सगुणब्रह्मविषय
मानसव्यापाररूपाणि)
शाण्डिल्यविद्यादीनि

साधनचतुष्टयम्

षट्सम्पत्तिः

- शमः – श्रवणादिव्यतिरिक्तविषयेभ्यो मनसो निग्रहः ॥
- दमः – बाह्येन्द्रियाणां तद्व्यतिरिक्तविषयेभ्यो निवर्तनम् ॥
- उपरतिः – निवर्तितानामेतेषां तद्व्यतिरिक्तविषयेभ्यो
उपरमणमुपरति अथवाविहितानां कर्मणां विधिना परित्यागः ॥
- तितिक्षा – शीतोष्णादिद्वन्द्वसहिष्णुता ॥
- श्रद्धा – गुरूपदिष्टवाक्येषु विश्वासः ॥
- समाधानम् – निगृहीतस्य मनः श्रवणादौ तदनुगुणविषये च
समाधिः समाधानम् ॥

प्रशान्तचित्ताय जितेन्द्रियाय च प्रहीणदोषाय
यथोक्तकारिणे ।

गुणान्वितायानुगताय सर्वदा प्रदेयमेतत् सकलं मुमुक्षवे ॥

अन्वयः – प्रशान्तचित्ताय जितेन्द्रियाय प्रहीणदोषाय
यथोक्तकारिणे गुणान्विताय अनुगताय च मुमुक्षवे एतत्
सकलं सर्वदा प्रदेयम् ॥

- विषय :— जीवब्रह्मैक्यं शुद्धचैतन्यं प्रमेयं तत्र एव वेदान्तानां तात्पर्यात् ॥
- सम्बन्धः— तदैक्यप्रमेयस्य तत्प्रतिपादकोपनिषत् प्रमाणस्य च बोध्यबोधकभावः ॥
- प्रयोजनम्— तदैक्यप्रमेयगताज्ञाननिवृत्तिः, स्वस्वरूपानन्दावाप्तिश्च (“तरति शोकम् आत्मवित्” इत्यादि श्रुतेः “ब्रह्मविद् ब्रह्मैव भवति” इत्यादि श्रुतेश्च)

अनुबन्धचतुष्टयम्

अधिकारी

विषयः

सम्बन्धः

प्रयोजनम्

- अधीतवेद्वेदांगानि जीवब्रह्मैक्यं बोध्यबोधक भावः अज्ञाननिवृत्तिपूर्वकं
- काम्यनिषिद्धकर्मणां शुद्धचैतन्यं स्वस्वरूपानन्दावाप्तिः
- त्यागः प्रमेयम्
- नित्यनैमित्तिकादि कर्मणा निर्मलः
- साधनचतुष्टयसम्पन्नः
  - नित्यानित्य वस्तुविवेकः
  - इहामुत्रार्थफलभोगविरागः
  - शमादिषट्कसम्पत्तिः
  - मुमुक्षत्वम्

धन्यवाद

•